

СВІТОВИЙ РИНОК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ

Вступ. Глобалізаційний етап світогосподарського розвитку на початку ХХІ ст. характеризується, з одного боку, утвердженням у світовому масштабі економіки знань, стрімким нарощуванням транснаціоналізаційних тенденцій у розвитку національних економік і поступовим формуванням загальнопланетарного валютно-фінансового й інформаційно-комунікаційного простору, а з іншого – наростанням розриву між масштабами глобальних трансформацій та інституційною системою їх регулювання. Ключову роль у сучасній моделі економічного розвитку країн і забезпеченні їх міжнародної конкурентоспроможності посідають інноваційні чинники, серед яких особливого статусу набуває здатність держав продукувати високотехнологічні товари та об'єкти інтелектуальної власності. Що стосується ринку об'єктів інтелектуальної власності, то він посідає особливе місце з-поміж сегментів глобального ринку, оскільки на ньому купуються й продаються не стандартні види товарів і послуг, а науково-технічні знання, котрі є результатами інноваційних розроблень та досліджень, проектних і конструкторських робіт, досвіду їх промислового освоєння, втілених у відповідних охоронних документах – патентах, ліцензіях, промислових зразках, наукових звітах та доповідях, торговельних секретах й ін. Іншими словами, цей ринок є фундаментом інтернаціоналізації інтелектуального виробництва та міжнародного усупільнення інтелектуальної праці.

Результати дослідження. Системний аналіз теоретичних концепцій ринку інтелектуальної власності виявив різноманітність підходів і принципів до розкриття його економічної природи. Теоретико-методологічні позиції економічних шкіл (класичної, марксистської, неокласичної, інституційної, неоінституційної) розкривають різні грані досліджуваного явища та дозволяють визначити основні напрями його розвитку. Процеси формування світового ринку інтелектуальної власності беруть свій початок з другої половини ХХ ст. і пов'язані, насамперед, із переходом провідних країн світу до розбудови постіндустріальної економіки на базі четвертого технологічного укладу. Саме три напрями інноваційного прогресу того часу, які становили його ядро – освоєння енергії атома, кібернетика та квантова електроніка, визначили логіку розвитку хімічної промисловості й атомної енергетики, інформатизації всіх сфер людської життєдіяльності й впровадження у виробничі процеси автоматизованих систем управління.

Первинно базуючись на особливостях національних ринків інновацій і відмінностях у структурах виробництва й господарського механізму, які історично сформувалися в різних країнах світу, світовий ринок інтелектуальної власності у ході інформаційного етапу науково-технічної революції та поглиблення процесів технологічної глобалізації остаточно втратив національно і територіально замкнений характер, набув найбільш зрілих форм та став фундаментом інтернаціоналізації інтелектуального виробництва й міжнародного усупільнення інтелектуальної праці.

На нашу думку, процеси становлення, розвитку і сегментації міжнародного ринку інтелектуальної власності необхідно аналізувати, спираючись на його інституційну природу, оскільки саме інституціоналізм є найперспективнішим та найбільш універсальним підходом до визначення змісту категорії «ринок» з позицій нормативної економічної теорії.

Існуючі підходи до сутності інтелектуальної власності дали можливість визначити її:

- 1) як систему, що включає різні взаємодії суб'єктів зі створення, присвоєння – відчуження об'єктів інтелектуальної власності;
- 2) як елемент відтворення інтелектуальних благ;
- 3) як результат – отриманий корисний ефект у вигляді створених об'єктів інтелектуальної власності.

Ринок інтелектуальної власності – це система економічних відносин з приводу купівлі-продажу прав на об'єкти інтелектуальної власності. Такі відносини є специфічними з огляду на те, що об'єктом просування є не власне продукти інтелектуальної діяльності, а майнові права на них. Ці відносини відмінні від усталених традиційних відносин власності у зв'язку з тим, що цьому виду власності притаманні такі основні властивості, як незнищенність, невичерпність, конкурентоспроможність, виключність.

Первинними суб'єктами присвоєння (відчуження) виступають творчі суб'єкти: вчені, дослідники, письменники, художники і т.д. Вторинними суб'єктами присвоєння (відчуження) є

користувачі-виробники, держава, суспільство і т. д. При цьому об'єктом привласнення є інтелектуальне благо, а суб'єктом присвоєння – економічні агенти, які здійснюють це присвоєння. Об'єкт інтелектуальної власності – матеріальний або нематеріальний результат інтелектуальної діяльності – відбитий на матеріальному носії. У ринковій економіці об'єкти інтелектуальної власності стають предметами товарно-грошових відносин між суб'єктами і являють собою товар, який купується та продається.

Ми згодні з науковцями, які стверджують, що сутність ринку інтелектуальної власності проявляється через безперервне відновлення (відтворення) сукупності економічних та інституційних відносин з приводу обміну (купівлі-продажу) інтелектуальних благ, зумовлених інтеграцією властивих йому функцій (розподільної, накопичувальної, стимулюючої, соціальної, інформаційної, регулюючої, ціноутворюючої, посередницької, відтворювальної, інвестиційної, інституційної).

Економічна сутність і функціональне призначення ринку інтелектуальної власності полягає в забезпеченні дифузії знань і технологій, мінімізуючи тим самим негативні наслідки монопольних обмежень на інтелектуальні продукти й сприяючи науково-технічному та соціально-економічному прогресу. Серед інших функцій ринку інтелектуальної власності можна виділити селекційну функцію, пов'язану з відбором «якісних» ідей, інноваційну функцію, яка полягає в забезпеченні процесу поширення інновацій, і соціальну, що складається у відновленні соціальної справедливості (інтелектуальний продукт, стаючи об'єктом товарно-грошових відносин, сприяє отриманню автором адекватної винагороди за результат своєї творчої праці, що поза ринком було б неможливо).

Можна виділити такі умови функціонування ринку інтелектуальної власності:

- наявність інвестицій для фінансування науково-дослідних і конструкторських робіт (створення інтелектуальних ресурсів), а також фінансування впровадження інновацій на основі створених об'єктів промислової власності;
- інтелектуальні ресурси і людський капітал як база для створення об'єктів інтелектуальної власності;
- правова охорона інтелектуальної власності та державне регулювання діяльності суб'єктів ринку;
- наявність механізму комерційної реалізації об'єктів інтелектуальної власності на ринку.

Основними характерними рисами ринку інтелектуальної власності є: перехід інтелектуального блага від власника до покупця, здійснюється в основному в опосередкованій формі за допомогою договору, а присвоєння об'єктів авторського та суміжного права (наприклад, картин або наукомісткої продукції) може відбуватися також у натуральній формі; при споживанні об'єкти ринку інтелектуальної власності не зникають; цінність певних об'єктів інтелектуальної власності (наприклад, товарного знаку) при споживанні зростає; торговельні операції з об'єктами інтелектуальної власності можуть відбуватися на поворотній основі без погіршення якісних і кількісних характеристик товару; товари на ринку інтелектуальної власності унікальні та універсальні; досягнення науки й техніки постійно збільшують товарну масу ринку інтелектуальної власності; об'єкти економічних відносин можуть бути як повністю (наприклад, наукомістка продукція), так і частково відчужені від своїх носіїв (наприклад, інтелектуальні ресурси, ліцензії), при цьому деякі об'єкти ринку інтелектуальної власності можна відчужувати повністю та частково.

Нами узагальнено типологію ринку інтелектуальної власності (табл. 1), яка дає змогу розкрити базисні освіти різних явищ, умов і конкретних обставин функціонування.

Типи ринку інтелектуальної власності зумовлюються в основному: характером взаємодій суб'єктів, галузевими особливостями, взаємодією ринкового механізму та ринкових структур, взаємозв'язками з іншими ринками, особливостями національних ринків інтелектуальної власності, конкурентною ситуацією.

Деякі науковці поділяють ринок інтелектуальної власності на: первинний ринок, на якому здійснюється розподіл прав на результати винахідницької, творчої діяльності шляхом видачі охоронних документів (патентів і свідоцтв), та вторинний, що сприяє більш ефективному використанню інтелектуальних продуктів за рахунок перерозподілу привілеїв на ринку ліцензій й відкриття доступу до них широкому колу суб'єктів.

Узагальнюючи результати проведеного аналізу і беручи до уваги вже створений продукт у результаті інтелектуальної діяльності, детальніше розглянемо основні принципи формування та розвитку ринку інтелектуальної власності.

1. Облік і оцінювання об'єктів інтелектуальної власності як важливі етапи у розв'язанні завдання комерціалізації. Один з теоретиків неінституціоналізму та нової економічної історії

американський економіст Д. Норт так говорить про основні проблеми, пов'язані з використанням інтелектуальної власності: «Розвиток прав на інтелектуальну власність поставив як складні питання про зміну якості ідей, так і важкі проблеми компромісу між плюсами підвищення приватної норми віддачі на нововведення й мінусами монопольних обмежень виробництва в результаті надання виняткових прав на певний час» [1]. Розв'язання зазначених проблем відбувалося в процесі комерціалізації (введення в економічний обіг) інтелектуальної власності. Й із цим, зокрема (як свідчення підвищення ефективності системи відносин у сфері інтелектуальної власності), пов'язана поява в окремих країнах ще в першій половині XIX ст. ринку об'єктів інтелектуальної власності.

2. Захист прав власності на об'єкти інтелектуальної власності. Про важливість цього принципу в умовах недобросовісної конкуренції говорить М. Іванова, зокрема про те, що, незважаючи на досить усталену систему інститутів охорони прав інтелектуальної власності, світова економіка в цілому і національні економіки окремо щорічно несуть колосальні збитки від порушення виняткових прав з боку нелегального сектора.

3. Розпорядження або залучення в господарський обіг об'єктів інтелектуальної власності. Це, мабуть, найважливіший принцип для країн, у яких інституціоналізація інтелектуальної власності не пішла далі від реалізації принципу захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності. У практиці використання цього принципу зустрічається низка специфічних проблем. Однією з важливих, на наш погляд, є дотримання інтересів сторін при комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності, зокрема інтересів держави, на кошти якої здійснюється інтелектуальна діяльність.

Таблиця 1

Типологія ринку інтелектуальної власності
(узагальнено автором)

Ознака	Тип ринку інтелектуальної власності
Географічний масштаб	Місцевий, регіональний, національний, континентальний, світовий
Галузева належність	У науково-дослідній діяльності, в сфері мистецтва, в сфері виробництва високотехнологічної продукції тощо
Характер продажу	Оптовий, роздрібний
Правова регламентація	Легальний, нелегальний (тіньовий)
Тип ринкової структури	Монополістичний, монополістичної конкуренції, олігополістичний
Вид інтелектуальної власності	Промислової власності, авторських і суміжних прав, ринок нетрадиційних об'єктів інтелектуальної власності
Організаційна ознака	Цивілізований, нецивілізований
Сфера використання	У сфері виробництва, в сфері торгівлі та інші
Об'єкт купівлі-продажу	Винаходів, корисних моделей, промислових зразків, товарних знаків, знаків обслуговування, фірмових назв, інтелектуальних послуг, ноу-хау і т.д.
Основні напрями створення й подальшого використання в економічних відносинах	Наукових організацій, підприємств і корпорацій (промислової інтелектуальної власності); фізичних осіб – індивідуальних творців об'єктів інтелектуальної власності; авторів в сфері мистецтва, літератури, фундаментальних досліджень і т.д.
Обсяг і характер виключних прав власності	Купівлі-продажу комплексу прав, виключних ліцензій, простих ліцензій, безпатентних ліцензій та ін.
Суб'єктна належність інтелектуальній власності	Суспільна, корпоративна, окремих індивідів (авторів, творців, покупців, споживачів)

Сьогодні все більше зростає розуміння того, що трансформація науково-технічних розроблень в інноваційний продукт, придатний для виробництва і ринку, чи не найважчий етап у ланцюзі, який пов'язує розробника зі споживачем. Складний він тому, що творці, наукові працівники погано розуміють пріоритети ринку та потреби споживача, у них не вистачає досвіду підприємництва у цій сфері діяльності.

Висновки. Таким чином, щоб задовольнити попит на комерційну реалізацію інтелектуальної власності, необхідно створювати структури, які стали б безпосередніми

учасниками цього процесу і всіляко їм сприяли. Безумовно, створення таких структур не виключає необхідності інформаційного забезпечення щодо інтелектуальної власності, доступного будь-якому споживачеві, зокрема шляхом широкого висвітлення в засобах масової інформації, публікацій у спеціальних виданнях, журналах, надання консультацій тощо. Отже, для забезпечення дієвості ринку інтелектуальної власності необхідно, насамперед, створити сприятливі умови будь-якого з його учасників для одержання ними вигоди при максимальній прозорості здійснення операцій щодо об'єктів інтелектуальної власності, за умови дотримання чинного законодавства, правил чесної конкуренції та обмеженого участі державних органів управління й контролю.

Список використаних джерел:

1. North D. Structure and Change in Economic History. – N.Y., 1981. – P. 173 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vedpuriswar.or>